

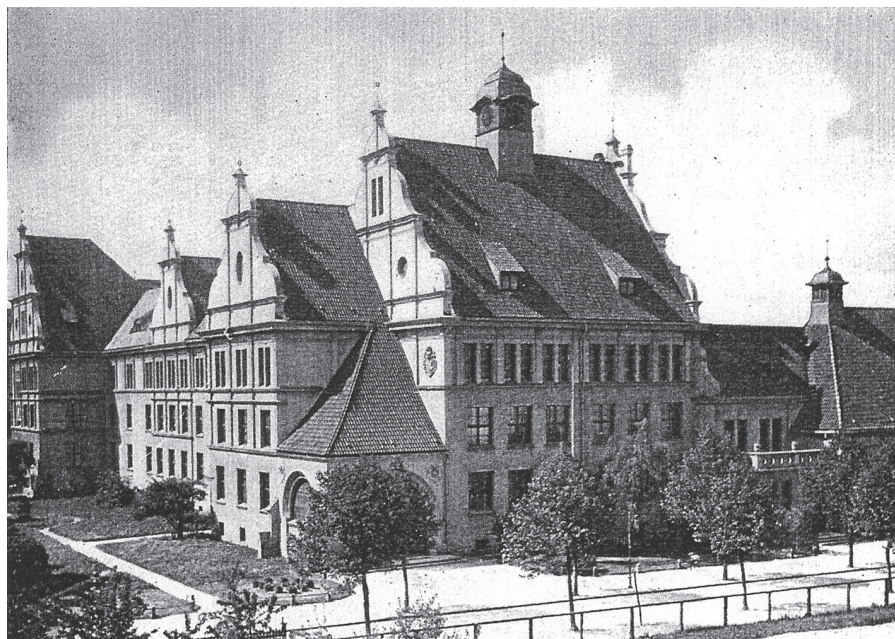
Szkoła w zieleni

Agnieszka Lisowska

School in
Greenery

Ewangelicka Szkoła Elementarna dla Chłopców w Oleśnicy. Front szkoły z przedogródkiem (źródło: Das Buch der Stadt Oels in Schlesien, bearb. von Ernst Schlitzberger, Deutscher Kommunal-Verlag, Berlin 1930, s. 78)

Evangelic Elementary School for Boys in Oleśnica. The front of the school with the front garden (source: Das Buch der Stadt Oels in Schlesien, bearb. von Ernst Schlitzberger, Deutscher Kommunal-Verlag, Berlin 1930, p. 78)

Na przełomie XIX i XX wieku lekarze, pedagodzy i architektki podkreślali istotne znaczenie światła i zieleni, koloru i rodzaju materiału w wyposażeniu nowych szkół¹. Często zwracać uwagę na warunki higieniczne w szkole, odpowiednie oświetlenie czy przewietrzanie, jak również na kwestie rekreacji uczącej się w obiekcie młodzieży.

Gmachy szkół stawiano często w nowych dzielnicach, przed wytyczeniem zabudowy, wobec czego można było wygospodarować dla nich odpowiednio duży plac. Obiekty takie sytuowano przeważnie przy bocznych ulicach, w sąsiedztwie parków czy ogrodów, z dala od miejskiego zgiełku. Ciekawym założeniem we Wrocławiu był ze-

spół urbanistyczny dwóch Szkół Ludowych im. Pestalozziego (ul. Nowowiejska) oraz gmach Szkoły Rzemiosła Budowlanego i Wyższej Szkoły Budowy Maszyn (ul. Prusa). Oprawą ich architektury był Park Nowomiejski².

Najlepszym rozwiązaniem było narożnikowe położenie działki. Wtedy gmach miał lepsze oświetlenie. Budynki szkolne były przeważnie odsunięte od ulicy o szerokość przedogródka. Miało to zapewnić odpowiednią ilość światła, jak również chronić od kurzu i hałasu z ulicy. Poza tym pozwalało na zlokalizowanie przed szkołą placu, na którym mogli gromadzić się uczniowie przed i po lekcjach. Dodatkowo odsunięcie takie, z odpowiednio zakompono-

Gimnazjum Męskie w Oleśnicy
(źródło: Brock Leopold, Königliches Gymnasium zu Oels. Beilage zum Jahresbericht.
Der Neubau des Gymnasiums, Hofbuchdruckerei von A. Ludwig, Oels 1904, s. 13)

Junior High school for Boys in Oleśnica
(source: Brock Leopold, Königliches Gymnasium zu Oels. Beilage zum Jahresbericht.
Der Neubau des Gymnasiums, Hofbuchdruckerei von A. Ludwig, Oels 1904, p. 13)

waną zielenią, dodawało obiektowi reprezentacyjności.

Działka musiała być znacznie większa niż te przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową. Sytuowano na niej, oprócz głównego budynku szkoły oraz często wolnostojącej sali gimnastycznej, budynek ustępów, studnie, boisko z placem gimnastycznym, ogród szkolny, dom dyrektora, często również z ogrodem oraz podwórze gospodarcze.

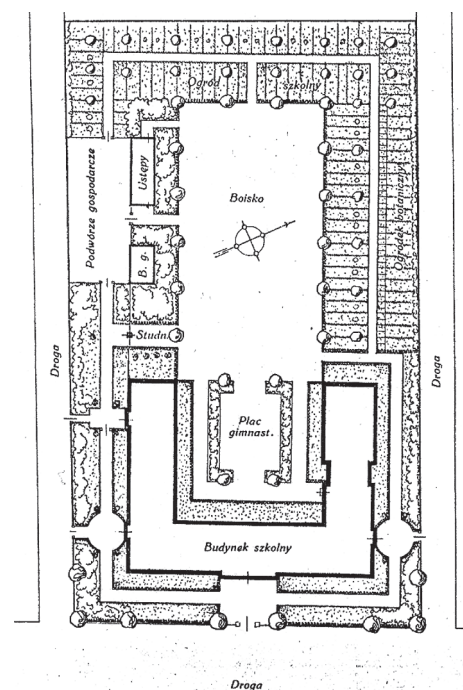
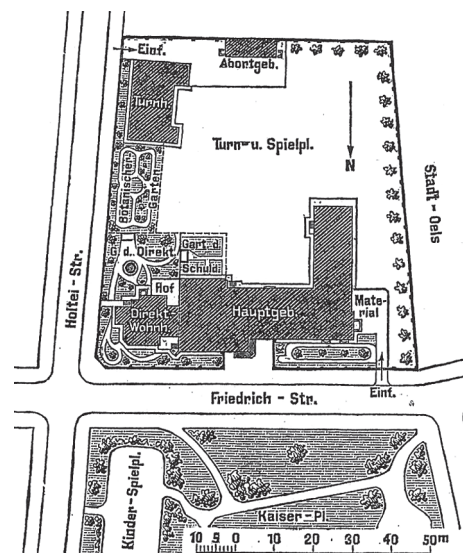
W omawianym okresie zalecano, by posiadłość szkolna była zadrzewiona. Holewiński [1908] w podręczniku do projektowania szkół wlicza pozytywne aspekty umieszczania wokół szkoły drzew, krzewów i innej zieleni, tj. właściwości zieleni oczyszczające powietrze, zabezpieczające ziemię przed wysychaniem, zapobiegające powstawaniu kurzu. Drzewa miały też chronić przed silnymi wiatrami; proponowano je sadzić przede wszystkim od strony nawietrznej³. Przy projektowaniu zieleni wokół szkół należało jednak pamiętać, by nie były one zbyt rozłożyste i wysokie, by nie ograniczały dostępu światła i powietrza do sal lekcyjnych.

W końcu XIX wieku bardzo dużą wagę zaczęto przywiązywać do ćwiczeń gimnastycznych. Każda nowa szkoła wyposażona była w salę gimnastyczną i boisko do ćwiczeń. Radzono, by place te były umieszczone odpowiednio daleko od sal lekcyjnych, tak aby hałas nie przeszkadzał w nauce. Przy boisku do gier musiało znajdować się wydzie-

lone miejsce do ustawiania stałych przyrządów gimnastycznych. Boiska należało otoczyć zielenią. Zalecano, by drzewa były rozmieszczone w taki sposób, by w każdej części placu było trochę cienia, a jednocześnie by nie były one rozmieszczone chaotycznie. W podręczniku pt. *Budowa terenów i urządzeń sportowych* autor zalecał, by były to *drzewa ładne i szybko rosnące*. Szczególnie polecano lipy lub kasztany⁴.

Holewiński w podręczniku *O budowie i urządzaniu szkół* zalecał również umiejscowienie przy boisku altany, by dzieci mogły się schronić przed deszczem lub słońcem⁵. Przy boiskach znajdowały się studnie z wodą do picia. Ciekawy tego typu element małej architektury znajdował się przy Ewangelickiej Szkole dla Chłopców w Oleśnicy. Nazwana została „studnią z dzwonicami”, ponieważ zawieszono na niej dwa dzwony. Umieszczone na niej było moralizatorskie hasło⁶: *Dzbanek wody robi Cię starym i mądrym (Wasserkrug macht alt und klug)*⁷. Powtórzone zostały na niej motywy roślinne oraz maskarony, pojawiające się na szczytach oraz balustradach tarasu w głównym budynku.

Dzięki szerzącej się idei szkoły Pestalozziego, do szkół wprowadzono⁸ nowe przedmioty, tj. geometrię, rysunek, geografię, muzykę oraz przyrodznawstwo i gimnastykę. Bardzo popularne stały się małe ogródki botaniczne zakładane przy szkołach, służące do nauki przyro-

Przykładowy projekt szkoły siedmioklasowej, projekt nr 95 (źródło: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Projekty budynków szkół powszechnych, Zeszyt 2, „Książnica-Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Warszawa 1925, s. 76)

An exemplary Project of a seven grade school, Project no 95 (source: Ministry of Religion and Public Enlightenment, State School Buildings Project, Gazzete 2, “Książnica-Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Warszawa 1925, p. 76)

Studnia na dziedzińcu Szkoły Elementarnej
w Hamburgu (źródło: Mayer Martin,
Trinkenbrunnen auf den Spielplätzen
der Hamburger Volksschulen [w:] Das
Schulhaus, Berlin 1909, heft 2, s. 59)

Well on the yard of Evngelic Elementary
School in Hamburg (source: Mayer Martin,
Trinkenbrunnen auf den Spielplätzen
der Hamburger Volksschulen [in:] Das
Schulhaus, Berlin 1909, heft 2, p. 59)

dy. Zalecano, by ogród taki składał się z dwóch części: botanicznej i owocowo-warzywnej⁹. Ogród przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Lesznie założony na obszarze 720 m² obejmował: mały sad (jabłonie, grusze, czereśnie, krzewy malin, agrestu i porzeczek), warzywnik, część ozdobną ogrodu z kwietnikami, trawnikami, drzewami i krzewami parkowymi oraz część biologiczną z roślinami niezbędnymi do nauki przyrody¹⁰. W ogrodzie przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Lesznie znajdowały się: część systematyczna, biologiczna, dział roślin użytkowych, zagajnik krzewów oraz kwietniki. W ogrodzie dla przynależnej do zakładu szkoły ćwiczeń znalazł się ogród warzywny, sad, krzewy owocowe oraz rabaty kwiatowe¹¹. Według Jadwigi Mondelskiej (dyrektorki szkoły od 1932 roku) ogród, oprócz oczywistej funkcji dydaktycznej, miał jeszcze inne funkcje. Stanowił doskonałe miejsce do rekreacji. Dbałość o estetyczny wygląd ogrodu wyrażała się w uczennicach przywiązanie do niego. Praca w ogródku dawała praktyczne przeszkolenie w zakresie metod uprawy oraz wyrabiała w nich pewną zaradność. Każda wychowanka odbyła kurs ogrodnictwa od prac najprostszych do najtrudniejszych. Całoroczna praca przy zieleni uczyła dbałości i tego, że małe zaniedbania mają konsekwencje w późniejszym terminie¹².

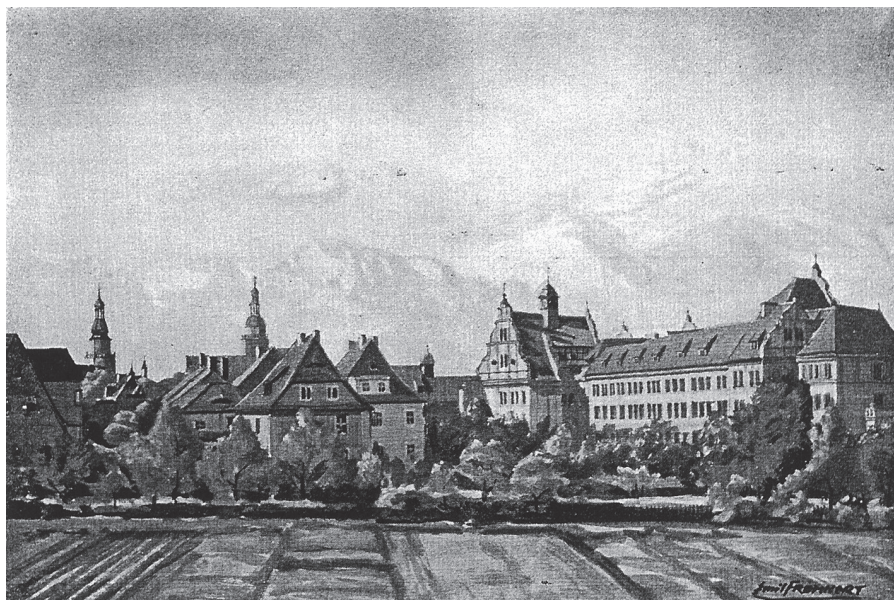
Poza tym przy boisku znajdował się często plac zabaw dla młodszych dzieci. Przy oleśnickiej szkole dla chłopców miał on kształt koła o średnicy 12 m. Do zabaw dla młodszych dzieci doskonały był również trawnik. Placyki te również musiały być otoczone dającą cień zielenią. Na terenie należącym do szkoły znajdowały się także niewielkie prywatne ogródki przy domu dyrektora lub woźnego.

Jeżeli budynek szkolny był podzielony dla dwóch szkół lub na jednym terenie znajdowały się dwie osobne gmachy szkolne ze wspólną salą gimnastyczną, wskazane było również, by każda ze szkół posiadała własne boisko i ogród dydaktyczny.

Szkoły, poczynając od końca XIX wieku a w początku XX wieku w szczególności, otoczone były zielenią o różnych funkcjach. Przedogródki z zielenią niską przed szkołą oraz otoczone drzewami boiska z tyłu szkoły razem z ogródkami botanicznymi były doskonałym tłem dla coraz bardziej rozrzeźbionych i malowniczych gmachów oświatowych. Wielkie bryły szkół zatopione w zieleni doskonale wpisywały się w krajobraz dzielnic, w których powstawały (często były to dzielnice willowe, z dużą ilością ogrodów, bez zabudowy uciążliwej).

Ewangelicka Szkoła Elementarna dla Chłopców w Oleśnicy. Panorama dzielnicy
(źródło: Das Buch der Stadt Oels in Schlesien, bearb. von Ernst Schlitzberger, Deutscher Kommunal-Verlag, Berlin 1930, s. 74)

Evangelic Elementary School for Boys in Oleśnica. Panorama of the district
(source: Das Buch der Stadt Oels in Schlesien, bearb. von Ernst Schlitzberger, Deutscher Kommunal-Verlag, Berlin 1930, p. 74)

Dziś pozostało niewiele śladów po ogrodach szkolnych. Wybetonowane boiska z pojedynczymi drzewami nie przypominają tych urokliwych, wtopionych w zielen dziedzińców szkolnych.

Agnieszka Lisowska

Wydział Architektury
Politechnika Wrocławska
Faculty of Architecture
Wrocław University of Technology

Przypisy

¹ Schneider R., 2004, *Szkolnictwo w Niemczech – edukacja, budownictwo szkolne i społeczeństwo (próba syntezy)* [w:] *Wrocławskie szkoły. Historia i architektura*, red. M. Zwierz, Wyd. Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław, s. 214.

² Gryglewska A., 1998, *Budynki wrocławskich szkół epoki wilhelmskiej* [w:] *Architektura*

Wrocławia. Tom 4 Gmach, red. J. Rozpedowski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 220.

³ Holewiński J., 1908, *O budowie i urządzeniu szkół. Podręcznik praktyczny*, Księgarnia E. Wende I S-ka, Warszawa, s. 8.

⁴ Kłóś Cz., 1928, *Boiska sportowe* [w:] *Budowa terenów i urządzeń sportowych*, red. W. Osmolski, H. Jeziorowski, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa, s. 440.

⁵ Holewiński, op. cit., s. 66.

⁶ Detale z hasłami moralizatorskimi czy zachęcającymi do pilnej nauki i z cytatami znanych pedagogów były pod koniec XIX wieku coraz popularniejsze. Napisy zawierały również nazwy szkół oraz ich daty budowy.

⁷ Kallmann R., 1913, *Der Neubau der Volksschule zu Oels. Festschrift zur Einweihungsfeier am 17. März 1913.*, wyd. A. Ludwig, Oels, s. 10.

⁸ *Celem wychowania wg Pestalozziego jest harmonijny rozwój wszystkich sił i zdolności*

dziecka – Fr. Majchrowicz, *Historia pedagogii*, Nakładem Polskiego Towarzystwa pedagogicznego, Lwów 1907, s. 235 [w:] *Ideje szkoły Pestalozziego kształcenie umysłowe, moralno-religijne i fizyczne przebiegać miało harmonijnie* – Gryglewska, op. cit., s. 229.

⁹ Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1925, *Projekty budynków szkół powszechnych*, „Książnica-Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Warszawa, s. 11.

¹⁰ *Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie w Lesznie* [w:] *Seminaria nauczycielskie poznańskiego okręgu szkolnego*, red. T. Eustachiewicz, Nakł. Dyrekcji Seminariorów Nauczycielskich, Poznań 1936, s. 307.

¹¹ Mondelska J., 1936, *Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie w Lesznie* [w:] *Seminaria nauczycielskie poznańskiego okręgu szkolnego*, red. T. Eustachiewicz, Nakł. Dyrekcji Seminariorów Nauczycielskich, Poznań, s. 347.

¹² Mondelska, op. cit., s. 348.